

Xi'an – Keizerlijke macht in het hiernamaals
Grafvondsten en tempelschatten uit de voormalige Chinese hoofdstad
Van 21 april t/m 23 juli 2006 in Bonn

Chinese keizersgraven en tempelschatten – De tentoonstelling

De behoefte van de mens zijn doden waardig te begraven wordt al sinds het optreden van de homo sapiens 35.000 jaar geleden in praktijk gebracht. Vanaf het begin hangt dit waarschijnlijk samen met de kwellende vraag naar wat ons na de lichamelijke dood te wachten staat, of liever gezegd met het verlangen de dood te overwinnen. Maar al heel snel werden de begrafenisrituelen door de elite gebruikt om hun hogere maatschappelijke positie te demonstreren en hun aanspraak op macht te onderstrepen. Zo dienden de luisterrijke graven ook om aan invloed te winnen, de macht te behouden en uiteindelijk om maatschappelijke systemen te stabiliseren.

In het oude China nam de grafcultus een buitengewoon belangrijke plaats in. Slechts weinig vroege maatschappijen kennen zo grootschalige en luxueus uitgevoerde graven. De tentoonstelling *Xi'an – Keizerlijke macht in het hiernamaals* stelt de ontwikkeling van de Chinese grafcultuur voor aan de hand van keizerlijke en adellijke graven uit de 3de eeuw voor tot de 9de eeuw na Christus. Er wordt aanschouwelijk gemaakt hoe in de loop der eeuwen – overigens niet in gelijkmatig voortschrijdende abstractie – reële dieren- en mensenoffers door nabootsingen werden vervangen. Nadat de eerste keizer in de 3de eeuw voor Chr. zich de onvoorstelbare luxe had veroorloofd zijn rijk ondergronds voor een deel op ware grootte te weerspiegelen, moesten latere generaties, al was het maar om economische redenen, hun voorouderverering in kleinere omvang nakomen. Een centrale rol in de verandering van de grafcultus speelde vanaf de 1ste eeuw na Chr. ook het boeddhisme, waarvan de transcendente voorstellingen over het leven na de dood niet alleen een religieus alternatief voor de Chinese tradities boden, maar indirect ook de economisering van de begrafenisgebruiken bevorderden.

De Duits-Chinese coöperatie voor het behoud van cultuurgoederen

De succesvolle samenwerking tussen Duitsland en China op het gebied van het behoud van cultuurgoederen, waarvan de resultaten in deze tentoonstelling te zien zijn, bestaat al meer dan 15 jaar, mede dankzij de genereuze ondersteuning van het bondsministerie voor Onderwijs en Onderzoek. In het kader van deze samenwerking heeft de dienst voor Monumentenzorg van de deelstaat Beieren in München samen met het Terracottalegermuseum in Lintong en andere Chinese instellingen voor wetenschappelijk onderzoek o.a. voor het eerst een methode weten te ontwikkelen voor het behoud van de kleuren van de levensgrote terracottafiguren in het grafcomplex van de eerste keizer Qin Shihuangdi (Qin-dynastie, 221 – 206 v. Chr.). Het Romeins-Germaans centraalmuseum in Mainz heeft in samenwerking met het Archeologische Instituut van de provincie Shaanxi in Xi'an naast vele andere kunstschaten ook de bronzen vogels uit het graf van de eerste keizer evenals de metaalvondsten en zijden weefsels uit de beroemde schatkamer van de Famen-tempel (Tang-dynastie, 618 – 907) gerestaureerd. Een ander belangrijk project van deze beide partners is de omvangrijke documentatie van het keizersgraf uit de Tang-dynastie, die reeds voor vijf graven is afgerond.

De gemeenschappelijke arbeid dient weliswaar in de eerste plaats de bescherming van cultuurgoederen, maar ook de intensivering van de internationale en interdisciplinaire wetenschappelijke uitwisseling alsook de culturele ontmoeting. Op deze wijze vervult de Duits-Chinese samenwerking op het gebied van monumentenzorg een veel verder reikende opgave, namelijk die van wegbereider zijn voor veelsoortige betrekkingen op het gebied van cultuur en wetenschap.

Het Wei-dal als antiek vestigingsgebied

Er zijn bewijzen dat de regio rond het huidige Xi'an al tijdens het Neolithicum (ca. 4000 – ca. 2000 v. Chr.) bewoond was. Beginnend met de Westelijke Zhou-dynastie (ca. 1100 – 771 v. Chr.) kozen in totaal 13 dynastieën de ligging van hun hoofdstad in het meer dan 400 km lange dal van de rivier de Wei, dat met onderbrekingen meer dan 2000 jaar het centrum van het Chinese rijk vormde. Over een afstand van ong. 180 km bevinden zich zowel in het rivierdal alsook op de omliggende berghellingen talrijke konings- en keizersgraven, steeds omringd door een groot aantal andere graven.

De Westelijke Zhou-dynastie heerste hier vanuit haar hoofdsteden Fengjing en Haojing tot aan de verdrijving door nomadenstammen naar Luoyang, waar de Oostelijke Zhou-dynastie (770 – 256 v. Chr.) haar hoofdstad stichtte. De centrale macht van de Zhou-koningen was daar overigens nog slechts in naam voorhanden, want het koninkrijk was uiteengevallen in afzonderlijke 'Strijdende Staten' (481 – 221 v. Chr.).

De eerste keizer Qin Shihuangdi koos, nadat hij in 221 v. Chr. de eenwording van zijn rijk tot stand had gebracht, opnieuw het Wei-dal om er zijn luisterrijke hoofdstad Xianyang te bouwen. Vanaf de Westelijke Han-dynastie (206 v. Chr. – 9 n. Chr.) lag hier de hoofdstad Chang'an, die eeuwenlang als politiek, economisch en cultureel centrum het uitgangspunt van de zijderoute vormde. De naam van de stad Chang'an, 'Eeuwige Vrede', werd pas na de Ming-dynastie (1368 – 1644) veranderd in Xi'an, 'Westelijke Vrede'.

De eenwording van het rijk gedurende de Qin-dynastie (221 – 206 v. Chr.)

Tijdens de Zhou-dynastie (ca. 1100 – 256 v. Chr.) was een feodaal systeem ontstaan van om de koninklijke domeinen heen gegroepeerde territoriale staten, dat echter steeds kwetsbaarder bleek te zijn voor conflicten. Van de rond 1500 in de stichtingsfase van de Zhou verleende lenen waren na aanhoudende broederoorlogen om landbezit in de tweede helft van de 3de eeuw v. Chr. nog zeven 'Strijdende Staten' overgebleven, waaronder de aan de westrand gelegen leenstaat Qin, die vanaf 256 v. Chr. de andere staten annexeerde en in 221 v. Chr. het eerste keizerrijk stichtte. Vorst Zheng, de koning van Qin, nam de titel *shihuangdi* ('Eerste Verhevene en Goddelijke') aan. Daarmee eiste hij voor zichzelf de hoogstdenkbare positie in de staat op, want *di* was oorspronkelijk de aanduiding voor de als god vereerde heerser-Ahn van de Shang-dynastie (ca. 1600 – 1100 v. Chr.).

Na de met militaire middelen afgedwongen eenwording van het rijk werden nieuwe bestuursstructuren gecreëerd, die in hoofdlijnen meer dan tweeduizend jaar stand zouden houden. Het rijksgebied werd opgedeeld in 36 centraal beheerde provincies. Voor een gecentraliseerd bestuur van het voorheen cultureel en economisch versplinterde immense gebied werden de schrifttekens geüniformeerd en werden maten, gewichten en munten gestandaardiseerd. Er werden nieuwe doorgaande wegen aangelegd, die alleen bereden mochten worden met wagens met een voorgeschreven standaard spoorwijdte. De aanleg resp. de uitbouw van aanwezige grensversterkingen langs de noordgrens, waaruit zich in de loop der eeuwen de Grote Muur ontwikkelde, is een ander bewijs van de krachtige wil van Shihuangdi om zijn creatie als het ware af te ronden. Zijn idee van het verenigde rijk, *tianxia*, 'alles onder de hemel', was identiek met de geciviliseerde wereld.

Het grafcomplex Qinling van de eerste keizer Qin Shihuangdi

Reeds in 247 v. Chr., bijna drie decennia voor zijn dood, begon de eerste keizer, aan wie in schriftelijke bronnen een mengeling van rationaliteit, megalomanie, vrees voor de dood en onsterfelijkheidswaan wordt toegeschreven, op de berg Lishan zijn grafcomplex te plannen en uit te voeren. Het moest niet minder dan een spiegelbeeld voorstellen van zijn aardse leven. Qin Shihuangdi ('Eerste Verhevene en Goddelijke') mag zichzelf een god hebben gevoeld, maar dat betekende nog lang niet dat hij zichzelf ook als onsterfelijk beschouwde. Met het klimmen der jaren liet hij koortsachtig naar een onsterfelijkheidselixer zoeken en zond hij een schip met jongelingen en maagden uit om in de Oostelijke Zee het legendarische Eiland van de Onsterfelijken te vinden. Zijn machtsontplooiing was overweldigend en demonstratief, zoals blijkt uit de bouw van zijn uitgestrekte paleis en zijn enorme graf.

De bouw van het grafcomplex werd weliswaar na de dood van Qin Shihuangdi in 210 v. Chr. door Er Shihuangdi, zijn zoon en opvolger, voortgezet tot aan diens overlijden in 207 v. Chr., maar zou uiteindelijk onvoltooid blijven. In 206 v. Chr. werden delen van het complex verwoest door het rebellenleger van Xiang Yu bij de mars naar de hoofdstad Xianyang.

In 1974 werd bij de bouw van een put het grafcomplex herontdekt. De eerste opgravingen brachten delen van het ca. 8000 figuren tellende terracottaleger aan het licht, die echter in het totale grafcomplex slechts een detail vormden. Ondertussen werden in het 2,5 km² grote complex nabootsingen uit de meest uiteenlopende sectoren van het leven in het keizerrijk ontdekt. Tot op heden is de aanwezigheid van 180 verschillende graven op het terrein aangetoond. De onderaardse grafbouw en zijn objecten getuigen van een tot nog toe onovertroffen economische en ook artistieke prestatie.

De Han-dynastie (206 v. Chr. – 220 n. Chr.)

Uit meerdere opstanden tegen de Qin-dynastie, waarvan de aanvoerders Xiang Yu en Liu Bang zich in het gevecht om de opvolging tenslotte tegen elkaar keerden, kwam Liu Bang als overwinnaar uit de strijd. Als keizer Gaozu ('Verheven Stamvader') vernoemde hij zijn nieuwe dynastie naar de Zhou-leenstaat Han. Terwijl Qin Shihuangdi zich ongehinderd vanuit zijn eigen verhevenheid tot keizer had laten kronen, was Liu Bang gedwongen om zijn heerschappij te legitimeren. Hij beriep zich daarbij op de beëindiging van het schrikbewind van de Qin en hij maakte er aanspraak op de ware erfenis van de Zhou-dynastie (ca. 1100 – 256 v. Chr.) hersteld te hebben. In de loop der tijd ontwikkelde zich hieruit een steeds complexere cultuur van legitimering van de imperiale heerschappij, het 'staatsconfucianisme'. Bij alle zwartmakerij van de dynastie van zijn voorganger nam het confucianisme echter ook wezenlijke elementen van de door Qin Shihuangdi verenigde centrale staat, die niet alleen op indrukwekkende manier zijn efficiëntie bewezen had, maar die de tot dan toe alleen uit het verste verleden overgeleverde eenheid van het rijk überhaupt pas verwezenlijkt had. In de Han-staat verbonden zich dan ook het op moraal en ritus steunende confucianistische clanmodel van de Zhou-tijd met het zich op het recht beroepende bureaucratistische rijksbestuur van de legalisten.

Het door Qin Shihuangdi gestichte imperium werd in de Han-tijd gevestigd als kosmisch, moreel en traditioneel gelegitimeerde vorm van heerschappij. Aanvankelijk geregeerd vanuit de hoofdstad Chang'an groeide China uit tot een economische en culturele grootmacht. De bestendigheid en integratieve kracht van de Han-dynastie maakten het de daaropvolgende dynastieën onmogelijk om van dit ideaalbeeld af te wijken.

Dodencultus en begrafenisgebruiken

Hoezeer de oude Chinezen al met de vraag naar de verhouding tussen leven en dood worstelden, wordt duidelijk in een uitspraak van het confucianisme (ca. 551 – 479 v. Chr.): ‘In de omgang met een dode hem als volkomen dood behandelen zou onmenselijk zijn en geeft geen pas. In de omgang met een dode hem als volkomen levend behandelen zou van onwetendheid getuigen en geeft eveneens geen pas.’

Tot de vroege Chinese voorstellingen over leven en dood hoort het idee dat er naast het lichaam twee zielen bestaan: de ‘lichaamsziel’ (*po*) en de ‘ademziel’ (*hun*). De lichaamsziel begeleidde de dode in de aarde en moest met grafgiften gunstig worden gestemd, omdat men vreesde dat de dode in de vorm van een boze geest zou terugkeren. De ademziel daarentegen steeg op naar de hemel.

Over schijn en uiterlijke sier bij de dodencultus schreef de confucianistische filosoof Xunzi (?-235 v. Chr.): ‘De dode moet onder volledige afbeelding van het leven naar zijn laatste rustplaats worden begeleid. Want om het even, dood of leven, vergaan of bestaan: einde en begin zijn een. Is iemand juist overleden, dan moet men hem wassen en baden, zijn haar vastbinden, zijn vingernagels knippen en rijst in zijn mond leggen: een afbeelding van wat hij in zijn leven gedaan heeft. Men maakt het gereedschap van de levende klaar en brengt dit zo naar het graf: een afbeelding van het feit dat hij een andere weg inslaat. De afbeelding van het feit dat hij een andere weg inslaat, openbaart ook dat de dode het gereedschap van de levende niet meer nodig heeft. Daarom is het gereedschap van de levende wel versierd, maar onbruikbaar. Met het graf onder de grafheuvel wordt een afbeelding van een huis en kamers gecreëerd; met de aanblik van de binnen- en buitenkant van de doodskist een afbeelding van de planken en het dak van een wagen. Men dient de geborene, doordat men het begin versiert; men begeleidt de dode, doordat men het einde versiert.’

Het graf van vorst Bin Wang

In oktober 2000 stuitte men in Xunyi, ca. 200 km ten noordwesten van Xi’an, bij de kleiwinning op drie ondergrondse koepelgraven uit de Han-tijd, waarvan er een met muurschilderingen en inscripties versierd was. Het totale geschilderde oppervlak besloeg oorspronkelijk 50 m². Het graf kan gedateerd worden op het einde van de 2de eeuw n. Chr. In het voorjaar van 2001 werd een groot deel van de schilderingen geborgen in een gezamenlijke reddingsactie door specialisten van het Romeins-Germaanse centraalmuseum in Mainz en het Archeologische Instituut van de provincie Shaanxi, terwijl de rest aan de verwoesting moest worden prijsgegeven.

De geschilderde segmenten tonen scènes uit het leven van een welgestelde landeigenaar, Bin Wang, d.w.z. ‘Vorst Bin’. Het overheersende motief is de okergele hemelpoort (1), die de achterkant vormt van een tweedelige banketscène in de lijkkamer. Naast de hemelpoort staat een wagen gereed voor de reis naar het hiernamaals. Typisch voor de Han-tijd is de afbeelding van de eigenaar van het graf (zijn gezicht is alleen nog als foto voorhanden), die tijdens een feestelijk banket het huldebetoon van waardigheidsbekleders in ontvangst neemt (2). De bijbehorende dames hebben aan de overkant plaatsgenomen (3). Alle personen kunnen met behulp van opschriften geïdentificeerd worden. In de keuken worden spijzen toebereid (4), die door serveersters worden opgediend (5). De bovendorpels tussen de verschillende kamers zijn versierd met de symbolische dieren van de windstreken (9, 10), bovendien komen er ook andere mythologische figuren voor zoals de raaf in de zon en de pad in de maan (11). Lijfwachten en geestenbanners beschermen het graf tegen ongewenste menselijke en ook bovennatuurlijke indringers (6). De afbeeldingen van dieren verwijzen naar het florerende landgoed van de overledene (7, 8).

Het grafcomplex Yangling van de Han-keizer Jingdi

Jingdi (reg. 156 – 141 v. Chr.) was de 4de keizer van de Westelijke Han-dynastie (206 v. Chr. – 9 n. Chr.). In zijn regeringsperiode knoopte hij aan bij de successen van zijn drie voorgangers Gaozu, Huidi en Wendi en hechtte daarnaast grote waarde aan lessen van Laozi en van de mythische ‘Gele Keizer’ Huangdi, twee centrale figuren van het daoïsme. Binnenlands streefde hij een vooruitstrevende politiek na, zijn buitenlandse politiek was gericht op een vreedzame coëxistentie met andere volkeren. Zo bewerkte hij bv. politieke huwelijken met de vorstenhuizen van de Xiongnu, die een bedreiging vormden voor de noordgrens van China. Hij versterkte de centralistische regering en bevorderde de consolidering van het staatswezen alsook de economische en maatschappelijke ontwikkeling, wat de Westelijke Han-dynastie van een relatief elementair niveau naar een bloeitijd leidde. Om die reden werd keizer Jingdi door latere generaties geschiedschrijvers enthousiast geprezen: ‘De Zhou-dynastie [ca. 1100 – 256 v. Chr.] heeft ons koning Chengwang en koning Kangwang gegeven, de Han-dynastie de keizers Wendi en Jingdi – dat waren prachtige tijden!’

In 153 v. Chr. begon keizer Jingdi in de vlakte van de noordelijke Wei-rivier ten noorden van de hoofdstad Chang’an met de bouw van zijn grafcomplex Yangling. In navolging van de Han-traditie is Yangling de gemeenschappelijke laatste rustplaats van keizer Jingdi en zijn echtgenote, keizerin Wang, die beide weliswaar in hetzelfde complex maar in twee verschillende graven werden begraven. Vanaf het begin van de bouwwerkzaamheden in 153 v. Chr. tot aan de bijzetting van Jingdi (141 v. Chr.) en de dood van keizerin Wang (126 v. Chr.) heeft de totale bouw van het mausoleum Yangling 28 jaar geduurd.

De dynastieën Sui en Tang (581– 907)

Na eeuwen van deling, waarin echter het geloof aan de legitimiteit van het keizerdom behouden bleef, stelde generaal Yang Jian zich ten doel de rijkseenheid weer te herstellen. Als keizer Wendi (reg. 581 – 604) stichtte hij in 581 de Sui-dynastie en koos Chang’an als hoofdstad. In 618 was het opnieuw een legeraanvoerder, Li Yuan, die de eenheid voltooide en de Tang-dynastie uitriep. Postuum werd hem dezelfde tempelnaam verleend als de eerste Han-keizer: Gaozu (‘Verheven Stamvader’).

De Tang-dynastie wilde bewust bij de klassieke bloeitijd van de Han-dynastie aanknopen en consolideerde het rijk door een reeks van hervormingen. In de landbouw werd de boerenstand tegemoet gekomen door aanpassingen van de wetgeving aan de uiteenlopende geografische omstandigheden. In bijzonder vruchtbare regio’s leverde een nieuwe methode van aanplant de eerste grote successen in de rijstbouw op. Het op grote schaal uitbouwen van bestaande binnenvaartwegen en nieuw aangelegde kanalen bevorderden transport en handel. In de geestescultuur beleefden literatuur en lyriek een hoogtepunt in hun ontplooiing. Het culturele leven van de hoofdstad Chang’an had zijn uitstraling naar de buurlanden.

De territoriale uitbreiding bracht nieuwe contacten met de buitenwereld, wat met name vooral door de religies werd gestimuleerd. Chinese boeddhistische pelgrims (zoals de tot op heden in Xi’an vereerde monnik Xuanzang) reisden naar India, en christelijk beïnvloede religies zoals het manicheïsme en het nestorianisme vonden hun weg naar China.

De Tang-hoofdstad Chang'an

Bij haar oprichting benutte de Sui-dynastie (581–618) de in de Westelijke Han-tijd (206 v. Chr. – 9 n. Chr.) gestichte oude stad Chang'an weliswaar als provisorische hoofdstad, maar begon al in 582 met de bouw van een nieuwe stad ten zuidoosten van de oude. Keizer Wendi noemde zijn nieuwe hoofdstad Daxing ('Grote Opleving'). Toen in 618 de Tang-dynastie aan de macht kwam, bleef Daxing de hoofdstad en werd alleen de naam in Chang'an ('Eeuwige vrede') veranderd. In de volgende eeuwen werd de nieuwe stad bouwkundig voltooid en met nieuwe paleizen uitgebreid, het basisidee van door muren gescheiden kwadratische wijken bleef echter in de kern onveranderd. Het Chang'an uit de Tang-periode mat in oost-west richting 9721 m en in noord-zuid richting 8651 m. De buitenste stadsmuur omsloot een oppervlak van ca. 84 km².

De hoofdstad Chang'an vormde het vertrek- en eindpunt van de zijderoute. Luxe artikelen als glas- of zilverwerk kwamen in ruil voor zijde vanuit het Westen naar China.

Uit alle delen van de wereld kwamen er kooplieden naar Chang'an, evenals volgelingen van het manicheïsme uit Perzië en christelijke priesters uit het Oost-Romeinse Rijk, daarnaast talrijke officiële bezoekers uit Japan en Korea. De speciale voorliefde voor uitheemse kleding en exotische spijzen werd tot een handelsmerk van Chang'an. Kleding en sieraden, gebruiksvoorwerpen, etherische oliën, voedingsmiddelen en wijn uit het buitenland waren zowel in de paleizen alsook bij een groot deel van de rest van de stadsbevolking populair. Als grootste en best florerende Aziatische hoofdstad met op zeker moment rond 1 miljoen inwoners werd het Chang'an in de Tang-tijd niet alleen voor China tot het architectonische prototype van een hoofdstad, maar had ook directe invloed op de planning en vormgeving van de hoofdsteden in Japan en Korea.

Het graf van de Tang-prinses Li Chui

In november 2001 voerde het Archeologische Instituut van de provincie Shaanxi in samenwerking met restaurateurs van het Romeins-Germaanse centraalmuseum in Mainz opgravingen uit in het zuiden van de stad Xi'an op een nog te ontsluiten terrein, bedoeld voor uitbereiding van de Technische Universiteit. Daarbij stuitte men op een dodenstad met daarin o.a. het graf van de Tang-prinses Li Chui. De toegang naar het onderaardse graf met ventilatieschachten ('hemelsbronnen'), de nissen, de gang en de grafkamer liggen met een kleine afwijking op een noord-zuid as. Zo'n 30 tot 40 m ten westen van het graf liggen de resten van de oostelijke stadsmuur van de oude Tang-hoofdstad Chang'an.

Opheldering over de overlevende geeft het grafschrift, een stenen plaat met inscriptie in vermiljoen: 'Li Chui stierf in het 24ste jaar van de regeringsperiode Kaiyuan van keizer Xuanzong [736 n. Chr.] op vijftientigjarige leeftijd aan een ziekte. Ze was een nakomelinge in de vijfde generatie van de stichter van de Tang-dynastie, keizer Gaozu [reg. 618 – 626]. Haar grootvader was prins Dan van Yuzhang, haar vader prins Jin van Sishu.' Evenals haar echtgenoot vorst Mo Chen, een adellijke nazaat van de Noordelijke Weidynastie (386 – 534), was Li Chui van adel, wat blijkt uit de aankleding van haar graf en de grafgiften. Zowel de sieraden aan hoofd en kleding alsook de metalen grafgiften zijn van zeer hoge kwaliteit, het diadeem en de haartooi getuigen van waar vakmanschap. De nog te restaureren kleding met hangers en gordel van jade en ook de gouden sieraden laten vergelijkbare schatten verwachten.

Het grafcomplex Zhaoling van de Tang-keizer Taizong

Het gezamenlijke graf van de tweede keizer van de Tang-dynastie (618 – 907) Taizong (reg. 627 – 649) en zijn echtgenote, keizerin Wende (601 – 636), ligt 22,5 km ten noordoosten van het district Liquan in de provincie Shaanxi op de belangrijkste top van de berg Jiuzongshan op een hoogte van 1227 m. De bouwwerkzaamheden aan het graf begonnen in 636, nadat de keizerin gestorven was, en werden na een bouwperiode van 13 jaar in 649 – het sterfjaar van de keizer – afgesloten.

Het graf maakt deel uit van de uitgestrekte dodenstad Zhaoling, die ten noorden van de berg Jiuzongshan begint en zich naar het zuiden uitstrekt tot in de huidige regio van Zhaoshen – over een oppervlak van ongeveer 20.000 ha en met een straal van meer dan 60 km. Alleen in het zuidoostelijke gedeelte hebben archeologen al 187 waaivormig verspreide graven ontdekt van keizerlijke familieleden, hoge ambtenaren en beroemde generaals. Als men vanaf de meest noordelijke punt van het complex, de hoog en steil oprijzende top van de Jiuzongshan, naar het zuiden kijkt, is het landschap bezaaid met satellietgraven. Het betreft hier de grootste van de in totaal 18 keizerlijke dodensteden uit de Tang-tijd.

Vroege contacten met het Westen over de wegen van de zijderoute

Reizigers die in de prehistorie het Eurazische continent doorkruisten, zagen zich geplaatst tegenover enorme geografische hindernissen: de hoogste berg ter wereld, de Taklamakanwoestijn en de ijzige Siberische steppe. Toch vonden misschien al rond 20.000 v. Chr. reizigers hun weg dwars door Eurazië.

De vroegste schriftelijke beschrijving van de zijderoute dateert uit de 2de eeuw v. Chr., toen de Han-keizer Wudi (reg. 140 – 87 v. Chr.) een man genaamd Zhang Qian uitzond om een bondgenoot te zoeken in de strijd tegen de Xiongnu, die China vanuit het noorden bedreigden. Op de markten van Bactrië (in het huidige Noord-Afghanistan) ontdekte Zhang Qian bamboe en stoffen die vervaardigd waren in de Chinese provincie Sichuan, enkele duizenden kilometers vandaar.

De anonieme Egyptische auteur van de *Periplus* – in de 1ste eeuw n. Chr. voor Romeinse handelaren in het Grieks geschreven – wist het volgende over China te berichten:

‘Achter deze regio, bij de meest noordelijke punt, waar de zee ergens eindigt aan de uiterste rand, ligt in het binnenland een zeer grote stad, Thina geheten. Van daaruit wordt ruwe zijde, zijdegaren en zijde over land en over de Ganges getransporteerd. Het is niet gemakkelijk dit Thina te bereiken. Maar zelden komen mensen daarvandaan, en dan nog maar een enkeling.’

Eveneens in de 1ste eeuw n. Chr. berichtte Plinius de Oudere (23–79 n. Chr.) dat Chinese zijde tot naar Rome werd geëxporteerd. De gedetailleerde Chinese geschiedschrijving deelt meer mee over wat de Chinezen importeerden, dan over wat ze exporteerden. We weten echter dat ze zowel in zijde alsook in papier handelden. Over de zijderoute kwam Chinees papier eerst naar Centraal-Azië om vervolgens in de 12de eeuw via Sicilië en Spanje in Europa terecht te komen.

De schat van de Famen-tempel

De Famen-tempel (‘Tempel van de poort naar wijsheid’) ligt 120 km ten westen van Xi’an. Volgens de overlevering werd deze tempel opgericht tijdens de Oostelijke Han-dynastie in de regeringsperiode van de keizers Huandi (reg. 147 – 167 n. Chr.) en Lingdi (168 – 189 n. Chr.) en beleefde zijn bloeitijd tijdens de Tang-dynastie. De Famen-tempel is een van de vier beroemde tempels van de Tang-dynastie waar vingerknokkels van Boeddha (*fogu*) werden bewaard. De andere drie tempels en hun relikwieën zijn verloren gegaan. Vermoedelijk zag men reeds in de Tang-tijd in, dat het permanent bovengronds bewaren van relikwieën het risico van diefstal met zich meebracht. Daarom werd er een relikwieënkamer aangelegd, met

daar overheen een pagode, die een belichaming van Boeddha moest voorstellen. Na het voltooiën van het relikwieëndepot, liet de keizerlijke familie er vaak offerceremonies plaatsvinden. Keizerin Wu Zetian (reg. 690 – 705) en haar navolgers, de keizers Zhongzong, Suzong, Dezong en Xianzong, lieten de relikwieën ook ter verering in hun paleis brengen. Zijn hoogtijdagen bereikte de relikwieëncultus onder de keizers Yizong (reg. 859 – 873) en Xizong (reg. 874 – 888), die niet alleen de in het kader van de Boeddhistenvervolging door keizer Wuzong in 845 verwoeste relikwieënkamer in volle glorie herstelden, maar die de tempel ook talrijke gouden en zilveren objecten en cultusvoorwerpen schonken. In de loop der eeuwen moest de tempelpagode herhaaldelijk herbouwd worden, voor het laatst in de Ming-dynastie (1368 – 1644). Op 24 augustus 1981 stortte de pagode bij een aarbeving opnieuw in. In het kader van de wederopbouw ontdekte men in april 1987 het in 873 gebouwde relikwieëndepot. Met een grondvlak van 31,48 m² is het het grootste onder de tot nog toe in China bekende Tang-depots. De veelheid van waardevolle vondsten uit de relikwieënkamer van de Famen-tempel is van onschatbare waarde voor de archeologie van de Tang-tijd.

Dankzegging

De tentoonstelling staat onder het beschermheerschap van de bondsminister voor Onderwijs en Onderzoek, Dr. Annette Schavan

Samenwerkende partners

Dienst voor behoud van het cultureel erfgoed van de provincie Shaanxi, Xi'an
 Dienst voor Monumentenzorg, München
 Romeins-Germaans centraalmuseum Mainz

Uitlenende instanties

Boedapest, Hongaars Nationaal museum
 Fufeng, Famen-tempelmuseum
 Komárno (Slowakije), Donauland-museum
 Leipzig, De Duitse Bibliotheek, Duits Boek- en Schriftmuseum / Cultuur- en
 Papierhistorische Verzamelingen
 Lintong, Museum van het terracottaleger
 Liquan, Zhaoling-museum
 Mainz, Johannes Gutenberg-universiteit, Instituut voor Geowetenschappen / Mineralogie
 München, Archeologische verzameling van de deelstaat Beieren
 München, Dienst voor monumentenzorg van de deelstaat Beieren
 Stara Zagora (Bulgarije), Historisch museum
 Xi'an, Archäologisches Instituut van de provincie Shaanxi
 Xi'an, Historisch museum van de provincie Shaanxi
 Xi'an, Grafzuilenwoudmuseum
 Xianyang, Museum van het district Xianyang
 Xianyang, Yangling-museum

CAD-reconstructie

Technische Universiteit Darmstadt, vakgebied CAD (computer-aided design) in de architectuur

met medewerking van:

Archeologisch Instituut van de provincie Shaanxi, Xi'an

Centraal instituut voor Meteorologie en Geodynamica, Wenen

VIAS Vienna Institute for Archaeological Science, Wenen

DAI Duits Archeologisch Instituut, Berlijn